

Інститут педагогіки і психології професійної освіти
Академії педагогічних наук України

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

**Педагогіка і психологія
формування творчої особистості:
проблеми і пошуки**

Київ-Запоріжжя
2000 р.

ношений» с ним. Гуманистическая направленность предполагает отказ от внедрения единых, стандартных педагогических подходов и стереотипных наборов технологий. Многообразие воспитания – это исходная позиция педагогического гуманизма. Педагогическое взаимодействие должно иметь вариативный и гибкий характер, ориентируясь на личностные и индивидуальные психофизиологические особенности ребенка и педагога. Чаще всего в практике воспитания и обучения индивидуальный подход реализуется прежде всего по отношению к трудным, реже – одаренным детям. Остальные, «нормальные», не вызывающие особых проблем, остаются за пределами активного внимания педагога.

Личностно и индивидуально ориентированному педагогу следует знать, учитывать особенности познавательной сферы, доминирующие способы познания, предпочтительные учебные стили, состояние межполушарного взаимодействия; а также особенности темперамента, эмоционально-личностного мира (личностные смыслы, окраска и характер образа «Я» ребенка, осознание и переживание своего места в системе значимых отношений, закрепившиеся способы психологической защиты, наличие повышенной тревожности, характерологических искажений и др.) и при необходимости помогать ребенку их корректировать. Необходимы развитая психолого-педагогическая наблюдательность и эмпатия, помогающие улавливать невербальные и неконгруэнтные реакции. Только при таком подходе возможно решение проблем, связанных с неуспеваемостью, социальной дезадаптацией, внутрличностными и межличностными конфликтами.

Практика подготовки и переподготовки педагогов подтверждает факт, что необходимы специальные, целенаправленные активные формы работы с учителями, способствующие гармонизации профессионально-личностной структуры, позволяющие отработать технологии и техники гуманистического индивидуально-личностного взаимодействия. Это позволит «раздвинуть границы» и обогатить образовательное пространство, наполнив его воспитывающим содержанием.

Формування навичок активної пізнавальної самостійності майбутніх вчителів обслуговуючої праці

**Кучер З.С.,
Криворізький педуніверситет**

Одне з найважливіших завдань підготовки кваліфікованих спеціалістів – навчити молодь самостійно пізнавати, самостійно працювати, щоб можна було розібратись у будь-якому питанні своєї спеціальності, вміти практично здійснити його на ділі, в житті.

Потяг до активної творчої діяльності у молодих людей є невід'ємною природженою рисою їхнього розвитку. Але така активність гальмується або обмежується відсутністю знань і в першу чергу

відсутністю навичок та вмій роботи з матеріалом, на який направлена певна діяльність (пізнавальна, перетворююча, оцінююча).

Як свідчать результати досліджень відомої фірми ІВМ, для народів Росії та України характерні такі якості, як: низька самостійність людей, які прагнуть належати до якоїсь групи, відображати її інтереси та підпорядковуватись її силі; практично найбільша у світі схильність народу до покірності, оскільки діти виховуються спочатку в умовах жорсткої покірності батькам, а далі цю традицію підхоплюють державні організації – від дитячих садків та шкіл до міністерств. Наслідок такого тотального підпорядкування – нездатність людей, які досягли діяльного віку, до прояву ініціативи, втрата підприємництва, що призвело до створення суспільства слухняних виконавців. За даними соціально-психологічних досліджень в Україні, із 980 опитаних тільки 15-25% можна віднести до самостійних особистостей. Але із зміною соціально-економічних стосунків набувають цінності інші риси особистості, такі як активність, самостійність, ініціативність, аналітичні здібності, широкий світогляд, віра в свої сили, цілеспрямованість, високо розвинене відчуття реальності.

Тому постало завдання виявити психолого-педагогічні передумови формування даних якостей у студентської молоді.

Здавна філософи приділяли багато уваги проблемам свободи волі та детермінізму, свободи вибору, самостійності та відповідальності суб'єкта за результати своїх дій, ролі діяльності та спілкування в розвитку особистості.

Науковою розробкою питань формування самостійності та творчої активності в процесі навчання займалися Данилов М.А., Дайрі Н.Г., Єсіпов Б.П., Кашин М.П., Махмутов М.І. та ін. Великий внесок у розробку методів організації самостійної роботи та дидактичних досліджень внесено такими науковцями як Огородніков І.Т., Оконь В., Панфілова Т.С., Федоренко І.Т., Гальперін П.Я., Талізїна Н.Ф. та ін.

Самостійність, як професійно значуща якість особистості, сьогодні привертає увагу багатьох вчених та практиків, які спрямовують свої наукові дослідження на:

- а) визначення компонентів та критеріїв оцінки самостійності як якості особистості майбутнього вчителя;
- б) виявлення передумов, що сприяють формуванню самостійності в ході учбової діяльності;
- в) питання управління процесом формування самостійності майбутнього учителя.

Нас більше цікавили розробки науковців, спрямовані на дослідження умов формування навичок пізнавальної самодіяльності, на розвиток самостійності майбутніх вчителів.

До умов розвитку самостійності студентів в процесі учбової діяльності можна віднести в першу чергу: 1) направленість дій на прийняття рішень; 2) адекватна самооцінка; 3) зменшення кількості дисциплін, які вивчаються одночасно; 4) наявність великої кількості різнорівневих завдань; 5) вибір відповідної системи навчання; 6) зміна ролі викладача у відносинах «студент-викладач»; 7) організація взаємонавчання, взаємоконсультування між студентами.

Для вироблення адекватної самооцінки, що дозволяє регулювати та вдосконалювати свою діяльність, необхідним є усвідомлення прийняття рішення до дії. Регуляція діяльності може ефективно здійснюватись тільки на основі змістовних оцінок. Адекватна самооцінка можлива за умов оволодіння критеріями та досвідом оцінки. Найбільш змістовні оцінювальні судження формуються в процесі колективної учбово-пізнавальної діяльності. В спілкуванні, в спільній роботі з однокурсниками розвивається критичність, оскільки людина легше помічає помилки своїх однолітків, ніж власні. Порівняння своїх суджень та дій з діями товаришів дозволяє оцінювати себе більш об'єктивно. На основі самокритичного аналізу особистість приймає все більш адекватні рішення, що ведуть до досягнення поставленої мети.

Вдосконалення процесу навчання можливе, з висловлювань провідних вчених, за умов підвищення ролі самостійного пошуку та узагальнюючої розумової діяльності студентів, розвитку їхньої педагогічної творчості.

Самостійність як інтегративна якість особистості вчителя – це здатність та потреба приймати та втілювати рішення на основі стійких переконань. Можливе це тільки за умов прояву ініціативності при постановці мети та завдань своєї діяльності, наявності суспільно цінних переконань та самокритичності.

Специфіка роботи керівника, а особливо педагога, обумовлена часто невизначеністю ситуації, необхідністю прогнозувати наслідки, вибором альтернатив, прийняттям відповідальності на себе. Діяльність вчителя – це постійне вирішення стратегічних, тактичних та оперативних учбово-виховних завдань за обставин, які постійно змінюються, тому рішення приймаються в безпосередньому ланцюжку. Постановка наступних цілей та завдань на основі адекватної самооцінки зробленого сприяють розвитку позитивного емоційного відношення до професійної діяльності, виховують потребу в ній.

Свідома мотивованість та ґрунтовність дій, здатність самому вбачати необхідність прийняття рішення, складання власної програми дій виробляються в результаті критичної оцінки студентом зовнішніх впливів та особистих можливостей.

Дослідженням встановлено, що студент за більш короткий час спроможний засвоїти більше інформації та набути стійкіших умінь та навичок за умов зменшення кількості дисциплін, що вивчаються одночасно. На сьогодні увага студента досить в широкому діапазоні розсіюється з тієї причини, що йому доводиться одночасно вивчати більше десятка дисциплін (12-13). По-перше, вони різних напрямків, по-друге – по одній-дві години на тиждень.

Зменшення кількості дисциплін на тиждень дасть можливість інтенсивніше вивчати, скажімо, три дисципліни або п'ять одночасно, здати залік або екзамен та приступити до вивчення наступного циклу. В один цикл можна об'єднувати предмети гуманітарного та технічного напрямку, щоб розвиток особистості студента відбувався рівномірно. Окрім цього, сесія як така, що переважає викладача і студента, втратить свою штурмову особливість. Студенти не будуть «розхолоджуватись», а навпаки, будуть зобов'язані виконувати роботи сьогодні, а не відкладати їх

на кінець семестру. І, таким чином, тільки ті, що не працюють систематично, будуть змушені здавати заліки та екзамени під час сесії. Практика роботи зарубіжних учбових закладів свідчить про доцільність такого планування. За таких умов значно підвищується відповідальність за прийняте рішення.

Формування самостійності та активізація пізнавальної діяльності при вивченні спецдисциплін здійснюються за допомогою розроблених дидактичних засобів, складовими яких є завдання репродуктивного, проблемного та творчого характеру. Для прикладу наводимо декілька з них.

Завдання 1. Підібрати тканини для моделі за кольором, фактурою, технологічними властивостями, видом малюнка за умов, що фігура має такі відхилення від типової: широкі плечі, довгі руки, довгу шию.

Змінюючи умови завдання (особливості будови тіла індивідуальної фігури, призначення моделі (буденна, святкова, весільна, спортивна, вечірня, ділова та ін.), вік особи, вид основного заняття, соціальне положення), можна створити безліч проблемних ситуацій. Такі завдання створюють умови, за яких студент повинен: відтворити в пам'яті знання з таких дисциплін, як матеріалознавство та технологія швейного виробництва, конструювання та художнє оформлення одягу; проявити творчу уяву, вміння аналізувати, систематизувати та узагальнювати набуті знання, робити висновки.

Завдання 2. До еталонного ряду моделей, виконаних на одній конструктивній основі, підібрати оздоблення: декоративне, функціональне, конструктивне, враховуючи пропорції фігури, властивості тканини. Скласти технологічну послідовність обробки окремих вузлів. Обґрунтувати вибір виду оздоблення у відповідності до призначення моделі.

Подібні завдання не можна виконувати за зразком, тому що вони потребують усвідомлення поставлених завдань як особистісно значимих, сприяють активному включенню в процес прийняття рішень. Таку роботу студент спроможний виконати тільки в тому випадку, коли володіє відповідною базою фундаментальних знань, досвідом практичної роботи, вмінням аналізувати та робити висновки. Оскільки завдання індивідуальні, то можна стверджувати, що студент проявить самостійність, прагнучим до самотворення, мобілізації своїх знань.

Індивідуальні плани студентів та велика кількість різнорівневих завдань потребують від студентів самостійного вибору і темпу навчання, і його рівня. Оволодіваючи стратегією та тактикою рішення поетапно ускладнених завдань, студенти вчать ставити перед собою цілі, які відповідають їхнім можливостям, розвивають самостійність та потребу в творчості, що є необхідним у формуванні готовності до професійної діяльності майбутніх вчителів.

На першому етапі вивчення спецдисциплін при ознайомленні зі структурою навчального предмета важливо з метою підсилення мотивації навчання залучити студентів старших курсів, які відпрацювали педагогічну практику, до участі в прес-конференції, де вони можуть поділитись своїми враженнями, спостереженнями, дати певні настанови студентам-першокурсникам. Та-

ким чином студенти старших курсів набувають практики робити висновки на основі спостережень та аналізу власних дій. Студенти молодших курсів отримують поради та настанови в дружній атмосфері співробітництва, що сприяє формуванню стійких мотивів навчання.

Другим етапом дій студента в системі модульного навчання є самоорганізація пізнавальної діяльності. Вона виражена у вільному виборі методів самостійної роботи. Застосування основ теорії на практиці в нових нетрадиційних умовах, вільний вибір бажаного рівня труднощів для досягнення поставленої мети сприяє формуванню відповідальності за прийняте рішення, цілеспрямованості.

Самостійність, як головна риса особистості компетентного спеціаліста, формується тоді, коли система навчання будується на основі захопленості викладача і студента спільною діяльністю. В ситуації сьогодення можна стверджувати, що в системі модульного навчання створені сприятливі умови як для набуття ЗУН, так і формування самостійності особистості.

Окрім цього, самостійна особистість не тільки вирішує поставлені їй ті, що виникли перед нею завдання, але й ставить перед собою мету з власного почину, тобто проявляє ініціативність і, більше того, має потребу приймати та здійснювати власні рішення.

Після прийняття рішення самостійна особистість готова нести відповідальність за його практичне втілення, за власні дії, в основі яких лежить переконання в їх правильності, необхідності та своєчасності. В той же час самостійна людина здатна визнати свої слабкі сторони, свої помилки, якщо дійсність показує, що не всі обставини були нею враховані при виборі рішення.

Таким чином, самостійність особистості може розвиватись тільки в процесі певної діяльності, в прийнятті рішень та їх втіленні.

Прийняття нових цілей навчання та усвідомлення їх як власних забезпечує створення мотиваційної установки студентів на навчання (перспективно-спонукальні, інтелектуально-спонукальні, безпосередньо-спонукальні мотиви).

Навчальний процес в системі модульного навчання набуває інших рис. На основі самостійної навчально-пізнавальної діяльності, що сприяє формуванню розумової активності, інтересу до інтелектуальної праці, виникає радість творчості. Посильна самостійна робота дозволяє студентам максимально проявити здібності в «ситуації вільного вибору», пережити почуття задоволення при подоланні труднощів у навчанні. Студент не тільки оволодіває знаннями, вміннями, навичками, в нього формуються такі провідні якості особистості як: активність, ініціативність, прагнення до саморозкриття творчого потенціалу, особистісного самовизначення і самотворення.

Ступінь самостійності студента в організації учбово-пізнавальної діяльності залежить від рівня його інтелектуальних здібностей та його базової підготовки, від методики проведення занять, а найбільше – від стилю роботи викладача, коли він на перше місце ставить не набуття ЗУН, а розвиток таких якостей особистості, як самостійність, зацікавленість, ініціативність, енергійність, потяг до нового, до творчості.

Система модульного навчання формує творчу особистість, здатну до самонавчання та самовдосконалення в процесі учбової та професійної діяльності, яка для вчителя є суттю всього його життя.

А.А.Алексюк, П.І.Підкасистий у своїх дослідженнях виділили два класи дій, що є складовими в структурі діяльності вчителя:

- А) дії, пов'язані з розумінням предметного змісту знань, його засвоєнням та відпрацюванням;
- Б) дії, спрямовані на самоорганізацію всієї системи учбової діяльності (організація часу, саморегуляція пізнавальної діяльності, самоконтроль).

Перший клас дій притаманний більшості викладачів, які метою навчання студентів ставлять досягнення певного рівня знань, умінь, навичок. Невелика кількість викладачів направляє свої дії на формування у студентів самоорганізації всієї системи учбової діяльності.

Автори В.Граф, І.Льясов, В.Ляудіс наголошують, що «самостійна робота не є самостійною роботою студентів з питань засвоєння учбового матеріалу, а є особливою системою умов навчання, що організуються викладачем і є, таким чином, аспектом його діяльності.»[4,с.16] Самостійна робота розглядається ними як форма навчання та визначається як система організації педагогічних умов, що забезпечують управління учбовою діяльністю студентів. Проходить вона за відсутності викладача та без його безпосередньої участі.

Ефективність та результативність набуття студентами знань та вмінь у значній мірі залежать від викладача. Журавська Л.М. запропонувала розмежувати ролі викладача в залежності від його втручання в самостійну діяльність, ступеня мети та рівнів засвоєння знань: 1 – «лектор», як носій повної інформації про процес виконання СРС; 2 – «керівник», як організатор та носій основної інформації; 3 – «консультант», що здійснює дійову допомогу при наявності певних труднощів у виконанні самостійних робіт; 4 – «модератор» – спостерігач або арбітр, який тільки направляє самостійну розумову діяльність. Кожен із зазначених рівнів характеризується відповідною сутністю самостійної роботи.

При організації самостійної роботи в системі модульного навчання допомога викладача реалізується через спеціальну організацію всіх компонентів системи навчання в умовах самопідготовки. Роль викладача при цьому більше консультативно-керівна. В цьому полягає дидактична сутність самостійної роботи за нових умов та її відмінність від форм аудиторної роботи за безпосередньою участю та допомогою з боку викладача.

Інші фактори, що впливають на процес розвитку самостійності (індивідуально-психологічні характеристики особистості, місце особи в колективі та ін.) ще потребують детального дослідження.

Література:

1. Алексюк А.А., Підкасистий П.И., Аюнайн А.А. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения. К., 1993. – 333 с.
2. Андришук А.О., Задорожна О.М. Рейтингова технологія навчання у вищих та середніх навчальних закладах освіти. Луганськ, 1997. – 51 с.

3. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя. Одеса, 1998. – 284 с.
4. Граф В., Ильясов И., Ляудис В. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов: Учеб. – метод. пособие. – М., 1981. – 80 с.

Формування цілісного світосприйняття підлітків засобами народного образотворчого мистецтва

Кучер С.Л.
Криворізький педуніверситет

Великі зміни в нашому суспільстві вимагають від педагогів по-новому подивитись на своїх вихованців. Завдання вчителя – розкрити в дитині дарування, яке допоможе їй стати особистістю, творцем. На жаль, це не завжди вдається у школі з цілого ряду причин. Особливо потерпають ті сторони розвитку, котрі відносяться до естетичного виховання і художньої освіти. Звичайно, існує система додаткового навчання, але воно не кожному доступне. В той же час і можливості його обмежені, особливо коли мова заходить про естетичне виховання, що спирається на народне мистецтво і традиції.

Наприклад, є студії, будинки творчості, заклади додаткової освіти, дитячі художні школи; однак вони займаються в основному академічним рисунком, живописом, композицією, скульптурою і рідко звертаються до чудових зразків народного мистецтва. В такій ситуації процес творення, пізнання навколишнього світу, прищеплення почуття гармонії підмінюється системною здобуття певних навичок в системі образотворчої грамоти. І ті обдаровані учні, що приходять до такого закладу, поступово втрачають яскравість і свіжість світосприйняття, та й часто взагалі втрачають інтерес до малювання як сфери вираження своєї особистості.

Якісно нові умови для розвитку юних художників представляє собою нині новий тип закладу позашкільної освіти – Мала академія народного мистецтва та етнографії, відкрита на базі Центру дитячої та юнацької творчості Держинського району м.Кривого Рогу. Метою створення Малої академії народних мистецтв є естетичне виховання учнівської молоді засобами народного мистецтва, сприяння відродженню національних традицій, українських народних ремесел.

Виховні можливості народного мистецтва полягають в самому його змісті. Народні майстри, виготовляючи який-небудь предмет, не роз'єднували в своїй свідомості духовну і речову (практичну) його сторони. Саме тому в традиційному народному побуті було багато речей художньо оздоблених, і не лише утилітарно, але й естетично виправданих. Форма, призначення і декоративне оздоблення речі виявлялися органічно поєднаними, зумовлювали єдність одне одного в будь-якому предметі.